

Volume 11, Issue 2, March 2024, p. 142-152

Article Information

Article Type: Research Article

This article was checked by iThenticate.

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.3518>

ArticleHistory:

Received

02/02/2024

Accept

23/03/2024

Available

online

24/03/2024

THE ROLE OF YOUTH IN THE TEACHING AND LEARNING OF THE QUR'AN RECITATION (IN THE EXAMPLE OF MUS'AB B. UMEYR)

KUR'AN KIRAATI ÖĞRETİMİ VE ÖĞRENİMİNDE GENÇLERİN
ROLÜ (MUS'AB B. UMEYR ÖRNEĞİNDE)¹

Abdullah Cengiz²

Abstract

Human is a social entity. It evolves materially and spiritually by going through certain stages. The period between childhood and adulthood is described as adolescence. During this period, young people take on different roles mentally, spiritually and physically. Hz. Around the Prophet, there were people over the age of twelve. Ali, Abdullah b. We see companions like Abbas. One of them was Mus'ab b. It is Umeyr. Our work includes the efforts of exemplary young people. The inductive method was used. The Quran, Sunnah and field-related commentaries were used. Hz. The issue of how the Prophet raised young people will be discussed. We will try to explain the responsibilities and sacrifices young people take in learning and teaching the Quran. The principles that today's young people, who have national and spiritual values, will take responsibility and apply in teaching the Quran to new generations will be listed. Prophet Muhammad stated in his hadiths that he was sent as a teacher. He took special care of talented, intelligent, young companions. He sent young companions to various countries and cities as Quran teachers. Throughout history, Muslims have endeavored to learn, teach, read, understand, interpret and live the Quran.

Keywords: Recitation, Quran, Learning, Teaching, Young.

Özet

Çalışmamız örnek gençlerin yaptığı gayretleri içermektedir. Tüme varım yöntemi kullanılmıştır. Kur'an, sünnet ve alanla ilgili tefsirlerden yararlanılmıştır. Hz. Peygamberin gençleri nasıl yetiştirdiği konusu ele alınmıştır. Gençlerin Kuran öğrenim ve öğretiminde aldığı sorumluluk ve fedakarlıklar anlatılmaya çalışılmıştır. Milli ve manevi değerlere sahip günümüz gençlerinin sorumluluk olarak yeni nesillere Kur'an öğretiminde uygulayacakları ilkeler sıralanmıştır. Rasulullah Hadislerinde muallim olarak gönderildiğini beyan etmiştir. Yetenekli, zeki, genç sahabilerle özel olarak ilgilenmiştir. Yetişen genç sahabileri çeşitli ülke ve şehirlere Kur'an öğreticisi olarak göndermiştir. Müslümanlar tarih boyunca Kur'an'ı öğrenme, öğretme, okuma, anlama, yorumlama, yaşama çabası

¹ Bu çalışma, "Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi "Din ve Gençlik" konulu "1. Uluslararası Çağdaş Dini Meseleler Sempozyumu" 23-24 Kasım 2023 / Tekirdağ" sempozyumunda sunulmuş bildiriden genişletilerek üretilmiştir.

² Başöğretmen. acengiz42@gmail.com / ORCID: 0000-0003-1608-4803.

içerisinde olmuştur. İnsan sosyal bir varlıktır. Belirli aşamaları katederek madden ve manen tekâmül etmektedir. Çocukluk ve yetişkinlik arasındaki dönem gençlik çağı olarak vasıflandırılmıştır. Bu dönemde gençler zihnen, ruhen ve bedenen farklı rollere bürünmektedir. Hz. Peygamberin çevresinde yaşları on ikinin üzerinde Hz. Ali, Abdullah b. Abbas gibi sahabileri görmekteyiz. Onlardan biri de Mus'âb b. Umeyr'dir. Onun Kur'ân muallimi olarak görevlendirilmesi önemlidir ve örnektir.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Kur'ân, Öğrenme, Öğretim, Genç.

GİRİŞ

Kurân'ın temel konularından biride kıssalardır. Önceki toplulukların yaşantısı, helakı anlatılır. Peygamber kıssaları vardır. Ashab-ı Kehf'ten bahseder Rabbimiz. Gençlerin örnek davranışları ve mücadeleleri anlatılır. Onların güzel ahlakından övgüyle sözedilir. Hz. Peygamber'in örneği ve ashabı anlatılır. Çalışmamızda bu örneklerden hareketle onların mücadelesi ve Kur'ân'ın okunması öğretimi ele alınacaktır.

İnsanın gençlik döneminden önce insan olması hasebiyle yaratılışından başlamak uygun olacaktır. İnsanın yaratılışı dikkat çekicidir, hayret vericidir. Allah insanı en güzel surette yaratmış ona değer vermiştir. İnsanın yaratılışına Kur'ân perspektifinden bakıldığında âyet-i celilelerinde insanı nasıl yaratıldığı beyan edilmektedir. Çeşitli aşamaların varlığına dikkat çekilmektedir. Kuranda insanın yaratılışı ile ilgili ayetlerde şunlar anlatılmaktadır;

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ

"O'nun kanıtlarından biri, sizi topraktan yaratmış olmasıdır. Sonra bir de baktınız ki, çoğalarak yeryüzüne dağılmış beşer topluluğusunuz." (çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, 2009 er-Rûm 30/20)

Bilim insanda bulunan maddelerin aynısının toprakta olduğunu ispatlamıştır. Toprakta en fazla oksijen elementi yer almıştır. Bundan başka büyük miktarda klor, fosfor, flor, kalsiyum, magnezyum, potasyum, sodyum, demir, mangan, baryum, silisyum, kükürt, bulunmaktadır. Eser miktarda da tuz mevcuttur. Bunlardan azot, karbonmonoksit, magnezyum ve diğer element ve bileşikler klorit, fosfat ve oksitleri yer alır. (Güler, 2021, ss. 167-200)

Âyetlerin işareti veçhiyle Allah insanın öncelikle topraktan yaratmaya başlamıştır. Toprakta insanda var olan elementler bulunmaktadır. İnsan topraktan yaratıldığına göre bu elementlerden teşekkül etmiştir.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سَلَالَةٍ مِنْ طِينٍ

"Gerçek şu ki biz insanı çamurdan alınmış bir özden yaratıyoruz;" (el-Mü'minûn, 23/12.)

Sonraki aşamada sülaleden/çamurdan yaratmıştır.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمِإٍ مَسْنُونٍ

"Andolsun biz insanı şekillenebilir özlü balçıktan, (şekil verilip) kurutulmuş çamurdan yarattık." (el-Hicr, 15/26.)

Daha sonra Sonra hame-i mesnûn biçimlendirilmiş balçıktan meydana getirmiştir.

ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ

"Sonra onu sağlam bir korunakta nutfe haline getiriyoruz." (el-Mü'minûn, 23/13.)

Sonraki aşama nutfeyi halketmiştir.

Nutfeden alaka, alakadan mudga yaratmış, mudgadan kemikleri yaratmıştır. Daha sonra kemikleri etle donatmıştır.

İnsan bu mucizevi yaratılıştan sonra dünya serüveni başlamaktadır. Sırasıyla çocukluk dönemi gençlik dönemi takib eder. Biz gençlik dönemine bakacağız. Genç kelimesi, Farisi kökenli olup servet, yeni yetişen manasında kullanılmıştır. (Doğan, 1990, s. 406) Fiziki ve rûhî gelişme yaşadığı döneme de gençlik çağı denmiştir. (Yörükoğlu, 1996, s. 13) Bu dönem 15 ila 40 yaşır.

Nebi (a.s.) şöyle buyurmuştur: “*Cennet halkı gözleri sürmeli sakalı ve bıyığı çıkmamış 30-33 yaşında genç olarak cennete girecektir.*” (et-Tirmizî, 1998“Cennet”, 8)

Bu çağda gençlerin bir takım hususi özellikleri vardır. Gençler bu dönemde enerjiktir. Güçlü kuvvetlidirler. Heyecanlıdır. Her şeyi duyguları ile çözmek ister. Har zaman sağlıklı düşünemez. Delikanlıdır. Çabuk karar verir. Hamur gibi şekilden şekile geçebilir. Bu dönemde de çeşitli aşamalardan geçer. Çevresi, ailesi, arkadaşı onun üzerinde çok etkilidir. Genç kelimesi Kur’an’da “feta” olarak geçmektedir. Kehf suresinde “fityetün” genç, yiğit şeklinde çoğul kullanılmıştır.

1. Kur’an’da Gençlerin Örnekliliği

Hız. Peygamberin ahlakı Kur’an’dı. Hem kendisi Kur’an ahlakı ile tezyin olmuştu. Hemde çevresini özellikle gençleri Kur’an ahlakı ile süslemişti. “*Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim*” buyurarak mekârim-i ahlakı teşvik etmiştir. Topluma yerleşmesini sağlamıştır. “*Kişi arkadaşının dini üzeredir*” demek suretiyle arkadaş seçimine dikkat edilmesi gerektiğine işaret etmiştir.

Ebu Hureyre (r.a.)’ den nakledilen bir hadis şerifte peygamberimiz şöyle söylemiştir: “*Yedi sınıf insan vardır ki Allah Teala onları hiçbir gölgenin olmadığı (kıyamet) gününde arşın gölgesinde gölgelendirecektir. Onlar adaletli yönetici, Allah’a ibadetle büyüyen genç, kalbi camilere bağlı kimse, Allah için birbirini seven bu uğurda bir araya gelip bu sevgi ile ayrılan iki kişi, mevki sahibi olan güzel bir kadın tarafından birlikte olmaya çağrıldığı halde “Ben Allah’tan korkarım” cevabıyla karşılık veren kişi, sağ elinin verdiği sadakayı sol eli bilmeyecek şekilde gizli sadaka veren kişi, تنها yerde Allah’ı anarak gözleri yaşla dolup taşan kişi.*” (Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu’fi, 1426“Ezan”, 36)

Herkes nefis taşır. Gençken nefsine hâkim olmak, onu terbiye etmek ancak takdir edilecek bir davranıştır. Gençken ibadet edenleri ve diğer örnek davranışları sergileyenleri peygamberimiz övmüştür.

1.1. Hz. İbrahim (as.)’ın Örnekliliği

Hız. İbrahim (as) ülü’l-azm olarak nitelendirilen peygamberlerdendir. Genç bir davetçidir. Duygusal bir yapıya sahiptir. Katı kalpli biri değildir. Davete akrabalarından başlamıştır. Davet görevini yılmadan sabırla yerine getirmiştir. Ona eza ve cefayı reva görmüşler o ümidini yitirmemiştir.

مُنِيبٌ أَوْاهُ لَخَلِيمٍ إِبْرَاهِيمَ أَنْ

“*İbrâhîm cidden ağır başlı, hassas ruhlu, kendini Allah’a vermiş biriydi.*” (Hûd, 11/75.)

Bu ayette Allah-u Teâla İbrahim (as) hassasiyet sahibi olduğunu beyan etmiştir. Allah’a gönülden bağlı olduğuna dikkat çekmiştir.

نَبِيًّا صَدِيقًا كَانَ إِنَّهُ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابِ فِي وَادُّرُ

“*Bu kitapta İbrâhîm’i de okuyup an! Kuşkusuz o, özü sözü doğru bir insan, bir peygamberdi.*” (Meryem, 19/41.)

شَيْئاً عَنْكَ يُغْنِي وَلَا يُنْصِرُ وَلَا يَسْمَعُ لَا مَا تَعْبُدُ لِمَ آتَيْتَ يَا لِأَبِيهِ قَالَ إِذْ

"Bir gün babasına şöyle demişti: Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın?" (Meryem, 19/42.)

Güzel bir üslup kullandığına dikkat çekmiştir. Aklını kullanmayı göstermiştir.

مُبِينٍ ضَلَّالٍ فِي وَفْوَمَكَ أَرَيْكَ إِنِّي إِلَهَةٌ أَصْنَاماً اتَّخَذُوا لِأَبِيهِ إِذْ هُمْ قَالُوا وَادَّ

"İbrâhim, babası Âzer'e, "Putları tanrılar mı sayıyorsun? Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapkınlık içinde görüyorum" demişti." (el-En'âm, 9/74.)

Gidilen yolun yanlış olduğu yanlış yapıldığını açıkça cesaretle ifade etmiştir.

الْمُوقِنِينَ مَنْ وَلِيكُونَ وَالْأَرْضِ السَّمَوَاتِ مَلَكُوتِ إِذْ هُمْ نُزِّيَ وَكَذَلِكَ

"Aynı şekilde biz İbrâhim'e göklerin ve yerin melekûtunu görüp kavrama imkânı veriyorduk ki kesin inananlardan olsun." (el-En'âm, 9/75.)

Kanıtlara bakarak tahkiki, kesin, kati imanını belirtmiştir.

الْمُشْرِكِينَ مِنْ أَنَا وَمَا خَنيفاً وَالْأَرْضِ السَّمَوَاتِ فَطَرَ لِلَّذِي وَجْهِي وَجْهْتُ إِنِّي

"Ben, O'nun birliğine inanarak yüzümü, gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdim ve ben müşriklerden değilim." (el-En'âm, 9/79.)

النُّجُومِ فِي نَظْرَةٍ فَنَظَرَ

"Sonra yıldızlara şöyle bir baktı;" (es-Sâffât, 37/88.)

سَقِيمِ إِنِّي فَقَالَ

"Ben rahatsızım" dedi." (es-Sâffât, 37/89.)

مُدْبِرِينَ عَنْهُ فَتَوَلَّوْا

"Bunun üzerine diğerleri onu arkalarında bırakıp gittiler." (es-Sâffât, 37/90.)

تَأْكُلُونَ آلَا فَقَالَ الْهَيْهَاتُمْ إِلَى فَرَاعٍ

"İbrâhim gizlice tanrılarının yanına vardı; "Niçin bir şeyler yemiyorsunuz?" dedi;" (es-Sâffât, 37/91.)

يَرْجِعُونَ إِلَيْهِ لَعَلَّهُمْ لَهُمْ كَبِيرًا لَا جُدَادًا فَجَعَلَهُمْ

"(Onlar gidince) İbrâhim putları paramparça etti, belki ona başvururlar diye büyük putu bıraktı." (el-Enbiyâ, 21/58.)

الظَّالِمِينَ لَمِنْ أَنَّهُ بِالْهَيْتِنَا هَذَا فَعَلَّ مَنْ قَالُوا

"(Dönüp durumu gören) putperestler, "Bunu tanrılarımıza kim yaptı? Muhakkak o, zalimlerden biridir" dediler." (el-Enbiyâ, 21/59.)

الظَّالِمُونَ أَنْتُمْ أَنْتُمْ فَقَالُوا أَنْفُسِهِمْ إِلَى فَرَجَعُوا

"Sonra dönüp birbirine, "Asıl haktan ayrılanlar sizlersiniz!" dediler." (el-Enbiyâ, 21/64.)

يَنْطَفُونَ هُوَ لَأَمْ مَا عَلِمْتَ لَقَدْ رُؤْسِهِمْ عَلَى نُكْسُوا ثُمَّ

"Biraz sonra yine dönüş yaptılar. "Sen bunların konuşmadığını pekâlâ biliyorsun" dediler." (el-Enbiyâ, 21/65.)

يَضْرُكُكُمْ وَلَا شَيْئاً يَنْفَعُكُمْ لَا مَا اللَّهُ دُونَ مِنْ أَفْعَبُدُونَ قَالَ

"İbrâhim, "Allah'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve zarar veremeyen tanrılara mı tapıyorsunuz? Size de Allah'ı bırakıp taptiğiniz şeylere de yazıklar olsun! Siz aklınızı kullanmaz mısınız?" dedi." (el-Enbiyâ, 21/66-67.)

Hız İbrahim (as) halkı putperestlikten kurtarmak için çaba göstermiştir. Allah'ın varlığına ve birliğine çağırmıştır. Zamanın idarecilerini Hakk'a davet etmiştir.

يَهْدِينْ فَهُوَ خَلَقَنِي الَّذِي

"O, beni yaratan ve bana doğru yolu gösterendir." (eş-Şuarâ 26/78.)

وَيَسْقِينِ يُطْعِمَنِي هُوَ وَالَّذِي

"Beni yediren ve içirendir." (eş-Şuarâ 26/79.)

يَشْفِينِ فَهُوَ مَرَضْتُ وَإِذَا

"Hastalandığım zaman bana şifa verendir." (eş-Şuarâ 26/80.)

يُحْيِينِ ثُمَّ يُمِيتُنِي وَالَّذِي

"Canımı alacak olan, sonra beni yeniden diriltecek olandır." (eş-Şuarâ 26/81.)

الَّذِينَ يَوْمَ خَطَابِي لِي يَغْفِرَ أَنْ أَطْمَعُ وَالَّذِي

"Hesap günü hatalarımı bağışlayacağını umduğum yine O'dur." (eş-Şuarâ 26/82.)

الْآخِرِينَ فِي صِدْقِ لِسَانِ لِي وَاجْعَلْ

"Arkadan gelecekler içinde iyilikle anılmayı bana nasip eyle!" (eş-Şuarâ 26/84.)

النَّعِيمَ جَنَّةٍ وَرَثَةً مِنْ وَاجْعَلْنِي

"Beni, naîm cennetine girenlerden eyle!" (eş-Şuarâ 26/85.)

سَوِيًّا صِرَاطًا أَهْدَكَ فَاتَّبِعْنِي يَا تَيْكُ مَا الْعِلْمُ مِنْ جَاءِنِي فَذِ ابْنِي آتَتْ يَا

"Babacığım! Sana gelmeyen bir bilgi hakikaten bana geldi, bu sebeple bana uy ki seni düz yola çıkarayım." (Meryem, 19/43.)

عَصِيًّا لِلرَّحْمَنِ كَانَ الشَّيْطَانُ إِنَّ الشَّيْطَانَ تَعْبُدُ لَا آتَتْ يَا

"Babacığım! Şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, rahmânın buyruğuna uymamıştır." (Meryem, 19/44.)

وَلِيًّا لِلشَّيْطَانِ فَتَكُونُ الرَّحْمَنِ مِنْ عَذَابِ يَمْسُكَ أَنْ أَخَافُ إِبْنِي آتَتْ يَا

"Babacığım! Allah'ın azabına uğramandan ve böylece şeytanın yandaşı olmandan korkuyorum." (Meryem, 19/45.)

مَلِيًّا وَاهْجُرْنِي لَا رَجْمَكَ تَنْتَهَ لَمْ لِنُ إِبْرَاهِيمَ يَا إِلَهِي عَنْ أَنْتَ أَرَاغِبُ قَالَ

"(Babası): "Ey İbrâhim! Sen benim tanrılarımın yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, andolsun seni taşlatırım; şimdi uzun bir süre gözüme görünme!" dedi." (Meryem, 19/46.)

حَفِيًّا بِي كَانَ إِنَّهُ رَبِّي لَكَ سَأَسْتَغْفِرُ عَلَيْكَ سَلَامٌ قَالَ

"İbrâhim şöyle dedi: "Esen kal! Rabbimden senin için mağfiret dileyeceğim. Çünkü O, bana karşı çok lutufkârdır." (Meryem, 19/47.)

شَقِيًّا رَبِّي بِدُعَاءِ أَكُونُ إِلَّا عَسَى رَبِّي وَأَدْعُوا اللَّهَ دُونَ مَنْ تَدْعُونَ وَمَا وَاعْتَرَلَكُمْ

"Sizden de Allah'ın dışında taptığınız şeylerden de uzaklaşıyor ve rabbime niyaz ediyorum. Umudum odur ki rabbime niyazımdan eli boş dönmeyeceğim." (Meryem, 19/48.)

مَنْ اللَّهُ شَاءَ أَنْ يَسْتَجِدَّ تُؤْمَرُ مَا أَفْعَلُ بَتِيًّا أ قَالَ تَرَى مَاذَا فَاَنْظُرْ أَذْبُخُكَ إِبْنِي الْمَنَامِ فِي أَرَى إِبْنِي بَنِي يَا قَالَ السَّعْيِ مَعَهُ بَلَّغَ فَلَمَّا الصَّابِرِينَ

"Çocuk, babasıyla beraber iş güç tutacak yaşa gelince babası ona, "Yavrucuğum" dedi, "Rüyamda seni kurban ettiğimi gördüm; düşün bakalım sen bu işe ne

diyeceksin?" Dedi ki: "Babacığım! Sana buyurulanı yap; inşaallah beni sabredenlerden biri olarak bulacaksın."" (es-Sâffât 37/102.)

Bu ayetlerden alacağımız dersler şunlardır:

İlah olarak tapılan nesnelere putların ilah olması mümkün değildir. Bu aklen, mantıken ispat edilmiştir. İbrahim (as) tek başına hiçbir şeyden korkmadan inancını haykırmıştır. Davasını savunmuş sonraki nesillere örnek olmuştur. Yakınlarına ve iman ehline dua etmiştir. Kur'an İbrahim (as)'ı anmıştır. Hz. Peygamberin tavsiyeleri doğrultusunda namazlarda İbrahim (as) dua ile anılmaktadır.

Babasına hitabında "Babacığım" demesi sevgi ve şefkatle yaklaşması iletişim dili açısından son derece önemlidir. Sevgi dilini kullanması İslam davetçileri için olmazsa olmazdır. Gençler en güzel örneği uygulama olarak göstermiştir. İbrahim (as) ne kadar zorluk görürse görsün sevgi ve merhametten asla vazgeçmemiştir.

İbrahim (as)'ın İsmail (as)'a "yavrucuğum" demesi, aynı şekilde İsmail (as)'ın "babacığım" şeklinde hitabı sevgi dilinin, iletişim dilinin kullanılması gençlere son derece etkilidir. İsmail'in (as) sabır ve metanet göstermesi teslimiyetleri yine gençler için çok önemlidir. İki peygamberin de Allah'a teslimiyet gençlere eşsiz örneklerdendir. Kulluk şuurunu kazanmalarına vesiledir.

1.2. Mağara Arkadaşları'nın Örnekliliği

Bu kıssada Ashab-ı Kehf adıyla bilinen gençlerin örnek mücadelesi anlatılır. Hak'a çağırın inanmış gençlerin zalim yöneticinin zulmünden kaçarak mağaraya sığınmaları konu edilir.

رَشَدًا أَمَرْنَا مِنْ لَنَا وَهَيَّيْ رَحْمَةً لَدُنْكَ مِنْ آتِنَا رَبَّنَا فَقَالُوا الْكُفُوفِ إِلَى الْفِتْنَةِ أَوْى إِذْ

"O gençler mağaraya sığınmışlar ve "Rabbimiz! Bize katından rahmet gönder ve bize içinde bulunduğumuz durumdan bir çıkış yolu göster!" demişlerdi." (el-Kehf, 18/10.)

عَدَدًا سِنِينَ الْكُفُوفِ فِي آذَانِهِمْ عَلَى فَضْرَيْنَا

"Bunun üzerine biz de onları o mağarada yıllarca derin bir uykuya daldırdık." (el-Kehf, 18/11.)

هُدًى وَزِدْنَاهُمْ بِرَبِّهِمْ آمَنُوا فِتْنَةً إِنَّهُمْ بِالْحَقِّ نَبَاهُمْ عَلَيْكَ نَقُصُّ نَحْنُ

"Biz sana onların başından geçenleri gerçeğe uygun olarak anlatıyoruz. Hakikaten onlar rablerine inanmış gençlerdi; biz de onların doğru yolda yürüyüşlerine katkıda bulunduk." (el-Kehf, 18/13.)

Bu ayette Allah "inanmış gençler" ifadesini kullanmış. Anlatılanların hakikat olduğunu beyan etmiştir. Onların mücadeleleri sonraki nesillere örnek, asil bir davranışta buldukları açıklanmıştır.

شَطَطًا إِذَا قُلْنَا لَقَدْ آهًا دُونَهُ مِنْ نَدْعُوا لَنْ وَالْأَرْضِ السَّمَوَاتِ رَبُّ رَبَّنَا فَقَالُوا قَامُوا إِذْ قُلُوبُهُمْ عَلَى وَرَبِّنَا

"(Haksızların karşısında) ayağa kalkıp şöyle derken onların yüreklerini güçlendirdik: "Bizim rabbimiz, göklerin ve yerin rabbidir; O'ndan başkasına asla tanrı deyip yakarmayız. Yoksa kesinlikle yanlış bir şey dillendirmiş oluruz." (el-Kehf, 18/14.)

Bu ayette Allah yola çıkanları destekleyeceğini belirtmiştir.

كَذَّبَ اللَّهُ عَلَى مِمَّنْ أَظْلَمَ فَمَنْ بَيَّنَّ بِسُلْطَانٍ عَلَيْهِمْ يَأْتُونَ لَوْلَا إِلَهَةٌ دُونَهُ مِنْ اتَّخَذُوا قَوْمَنَا هَوْلًا

"Şu bizim kavmimiz Allah'tan başka tanrılar edindiler. Onların tanrı olduğuna dair açık bir delil getirseler ya! Allah hakkında yalan uydurandan daha zalim kim olabilir!" (el-Kehf, 18/15.)

Allahın verdiği akli kullanarak yerin göğün canlı cansız bütün alemin bir sahibi bir yaratana olduğunu idrak etmek gerekmektedir. Putperest bir toplumda sayıları az bir grubun kahramanca hakkı savunması ve bu uğurda mücadele örnek bir davranıştır. Mekke’de müşrikler, müslümanları ablukaya almışlardı. Müslümanlara işkence ediyorlar, itibarsızlaştırıyorlardı. Baskı kurup dövüyorlar, öldürüyorlardı. İşkence sonucu büyük bir kısmı Habeşistan’a hicret etmişti. Kalanları kuşatılmış topyekün yok edilmek isteniyordu. Bir tarafta açlık, toplumsal ve ekonomik olarak muhasara vardı. Aynı işkence ve zulmü Mağara gençleride görmüştü. Baskılara rağmen inançlarından vazgeçmemişler, Mağaraya sığınmışlardı. Allah’ta onları korumaya almıştı. Allah müslümanları cesaretlendirmek için bu süreyi indirmiştir. Tevhid mücadelesi için sabır göstermek direnmek Allah’a sığınarak hicret öğretilmiştir.

1.3. Hz. Peygamber ve Ashabı’nın Örnekliliği

Hz. Peygamber (sav), peygamber olmadan önce de merhametli, dürüst, el-emin bir kişi idi. Erdemliler cemiyeti üyesi idi. Kendisi arkadaşlarına, topluma örnekti.

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ

"Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O size çok düşkün, mü'minlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir." (et-Tevbe, 9/128.)

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا

"Andolsun, Allah'ın Resülünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır." (el-Ahzâb, 33/21.)

Arkadaşları da (Ashabı) tüm insanlığa örnek adaletli kimselerdi. Hadis kitaplarında fezâilü's-sahabe bölümleri vardır. Kur'an'da

مَنْ تَطَّعَ وَلَا الدُّنْيَا الْحَيَاةَ زِينَةً تُرِيدُ عَنْهُمْ عَيْنَاكَ تَعُدُّ وَلَا وَجْهَهُ يُرِيدُونَ وَالْعَشِيِّ الْعَدُوِّ رُبُّهُمْ يَدْعُونَ الدِّينَ مَعَ نَفْسِكَ وَاصْبِرْ فُرْطًا أَمْرُهُ وَكَانَ هَوِيَّهُ وَاتَّبِعْ ذِكْرَنَا عَنْ قَلْبِهِ أَغْفَلْنَا

"Rızâsını dileyerek sabah akşam rablerine dua edenlerle olmak için elinden gelen çabayı göster. Dünya hayatının çekiciliğine meylederek gözlerini onlardan çevirme! Bizi anmaktan kalbini gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme!" (el-Kehf, 18/28.)

Mevdudi bu ayetle ilgili Tefhimü'l-Kur'an'da şunları söylemektedir: "Bu ifade Nebi (as)'a yönelik gözükme. Ama Kureyş ileri gelenleri kastedilmektedir. İbn Abbas'tan nakledilen rivayete göre Kureyş uluları Hz. Peygamber'e çoğunlukla beraberinde olan Bilal, Süheyb, Ammar Habbab, İbn Mes'ud gibi kişilerle birlikteliği şereflerini alçalttığını beyan etmişlerdi. Onları uzaklaştırırsa İslamı öğrenmek için meclisine iştirak edeceklerini söylerlerdi. Bunun üzerine bu ayet inmiştir. Zenginliğin, şaşaanın gururlanmanın Allah ve Rasulu indinde hiçbir ehemmiyeti yoktur. Aksine fakara insanlar daha kıymetlidir. Zira onlar içten ve samimidirler, her zaman Allah'ı zikrederler. Nuh peygamberin gönderildiği halkın ileri gelenleri de aynı tutumu sergilemiştir. Ona "sana bizim basit görüşlü ayak takımlarımızdan başkasının uyduğunu görmüyoruz." demişlerdi. Onlara şöyle cevap vermişti: "Ben iman edenleri yanımdan kovacak değilim. Sizlerin gözlerinizin hor gördüğü kimseler için Allah onlara bir hayır vermeyecek de demem. Allah onların içlerinde olanı daha iyi bilir" (Mevdûdî, 1997, s. 168)

Âyet-i kerimeden anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber'in çevresindeki gençler kendilerini ibadete duaya ilme irfana vermişlerdi. Çoğunlukla genç sahabiler görev ve sorumluluk yükleniyordu. Kâh cihad meydanında, kâh yabancı ülkelere elçi olarak gidiyor, kâh sancaktarlık görevi üslüyor, kâh yönetici, öğretmen oluyordu.

Hz. Peygamberin çevresinde genç yaşta sahabileri görmekteyiz. Ona inanmış güvenmiş canını feda eden gençler. Gençler dinamik ve atılgan olduğu için hareketin yayılmasında emek sarfetmişlerdir. İslamın doğuşu ve yayılışında gençlerin büyük rolü vardır. Pekçok hadisinde gençleri övmüştür. Onları yüreklendirmiştir. Onları maddi manevi desteklemiştir. Onlar da hem Rabbimize ibadetlerini yerine getirmiş hemde sosyal çevreden uzak kalmamışlardır. Peygamberin çevresindeki gençler 15-25 yaş arası idi. Üsame b. Zeyd, Muaz b. Cebel 18-20 yaşlarında görev almıştı.

Allah Rasulü onları iyiliğe teşvik edip kötülükten men ediyordu. Bunun örneği şu hadis-i şeriftir. *“Ebû Ümâme (ra)’den: Bir genç Rasûlullah’a gelerek Ya Rasulallah zina yapmam için bana izin ver dedi. Oradakiler azarlayarak susmasını söylediler. Fakat Resulullah (as) onu yaklaştırmalarını söyledi. Genç yaklaştı ve oturdu. Allah Rasûlü bunu annenle yapılmasını ister misin? Dedi. Genç hayır canım feda olsun ya Rasulallah dedi. Resulullah (as), insanlar da bunu annelerine yapılmasını istemezler, peki kızına yapılmasını ister misin? dedi. Genç hayır ya Rasulallah dedi. Resulullah insanlar da bunu istemezler kız kardeşin için yapılmasını ister misin? dedi. Genç vallahi hayır ya Rasulallah dedi. Resulullah İnsanlar da istemezler. Peki halana teyzene yapılmasını ister misin? Genç hayır istemem ya Rasulallah dedi. Resulullah insanlar da istemezler dedi. Sonra elini gencin omzuna koydu ve Allah’ım onun günahlarını bağışla kalbini temizle ve ırzını muhafaza et diye dua etti. Ondan sonra gencin bir daha kötülöklere meyil ettiği görölmedi.”* (Ahmed b. Hanbel, 1416/1995, s. 5/256)

Hadisten anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber sahabilere adeta titrerdi. Onların herşeyi ile ilgilenirdi. Bu olay maddi manevi ruh terbiyesi açısından çok etkileyicidir. Genç Sahabiye dua etmesi, azarlamaması samimiyet göstergesidir. Şefkat dilini kullanması mantıklı çözümler üretmesi, Şiddete başvurmaması, calibi dikkattir.

1.4. Mus’ab b. Umeyr’in Örnekliliği

Mus’ab, Cahiliye döneminde çeşitli görevleri olan Abduddâroğullarındandır. Soylu ve zengin bir ailedendir. Kureyş’lidir. Babası Umeyr b. Hâşim b. Abdimenaf b. Abduddâr’dır. Annesi Hunas binti Mâlik b. Mudarrib’tir.

“Nebi (as) Dâru’l-Erkâm’da insanları İslâm’a çağırıldığında müslümanlığı kabul etmiştir. İlk Müslümanlardandır. Ailesi muhalif olduğu için bir süre namazlarını gizli kıldı. Müslümanlığını gizledi. Namaz kıldığını gören Osman b. Talha ailesine bildirdi. Durumu anlayan ailesi ona eziyet ve zulmetti. Özgürlüğünü kısıtladılar. Habeş diyarına hicret etti. Aldığı yanlış haberle geri döndü. Sonra ikinci kez hicret etti. Hz. Peygamber onu Medine’ye Kur’an hocası olarak vazifelendirdi. Orada Müslümanlara Kur’an eğitimi öğretimi yaptırdı. Mescitte imam olarak namaz kıldırdı. İkinci Akabe’nin hazırlanmasında görev aldı. Hz. Peygamber onu Sa’d b. Ebi Vakkas ve Ebu Eyyub el-Ensari ile kardeş yaptı. Uhut savaşında Hz. Peygamber’in (sas) sancağını taşıdı. Savaş sırasında Rasulullah’ın yanında bulundu. Rasulullah’ı yaralayan İbn Kamie’nin kılıcıyla heriki eli kesildi. Kollarıyla sancağı tutmaya çalışırken yine onun mızrağıyla şehadete ulaştı. Hz. Peygamber şehitler defnedilirken *“Bir zamanlar en güzel elbiseler giydin, yemekler yedin. Allah ve Rasulü’nün sevgisini her şeye tercih ettin. Dedi Ardından*

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رَجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَن قَتَلَ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَن يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا

“Mü’minlerden öyle adamlar vardır ki, Allah’a verdikleri söze sâdik kaldılar. İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiştir (şehit olmuştur). Bir kısmı da (şehit olmayı) beklemektedir. Verdikleri sözü asla değiştirmemişlerdir.” (el-Ahzâb, 33/23.) Anlamındaki ayeti okudu.” (Algül, 2006, ss. 226-227; el-Cezeri, 1424, ss. 175-177; Köksal, 1981, ss. 247-249)

"Habbab b. Eret'ten nakledildiğine göre: Nebi (as)ile Mekke'den Medine'ye dünyevi menfaatler için değil Allah rızası için hicret ettiklerini, fakat Allah Teâlâ'nın kendilerine dünya nimetlerini de verdiğini belirtmiştir. Mus'ab b. Umeyr ve arkadaşları bu nimetlerden hiçbirini tatmadan ebedi aleme yürüdüğünü ifade etmiştir. Sonra Uhutta şehit olduğu gün onu saracak bir kefen bulamadıklarını, bedenini hirkasıyla örtmeye çalıştıklarında başına çekince ayaklarının ayaklarına çekince başına açıldığını, sonunda başını örttükleri ayaklarının üstünde de kokulu bir ot demeti koyduklarını söylemiştir." (Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî, 1426"Cenâ'iz", 29)

"Mus'ab ne çok kısa ne çok uzun boyluydu, ikisinin ortasıydı. İnce derili, güzel ve uzun saçlı idi. Hadramî isimli Marka ayakkabı, elbise ve eşyaları vardı." (Köksal, 1981, ss. 247-249) Ama onları bir kenara bırakmıştı. Şatafatlı bir yaşantısı vardı. Mekke gençlerinin en yakışıklısı idi. Ailesi onu çok severlerdi. Onun üzerine titrerlerdi. Ama o dünya nimetlerini değil Allah ve Resûlu'nu tercih etti. Bu uğurda en yüce mertebelere erişti.

Onun gerçek süsü Kur'an ahlakı ile ahlaklanması idi. Kur'an'ı iyi bilmesiydi. Rasulullah'ın öğrencisiydi. Kur'an okumasını Rasulullah öğretmiştir. Rasulullah'a ezberlediği ayet ve sureleri okumuştur. Güzel okumasından dolayı Muallim olarak görevlendirilmiştir. Aynı zamanda iyi bir hatipti. Konuşması çok etkileyici idi. Bir insan samimi ve ihlaslı olunca Allah ona yollarını açmaktadır. Bu vesile ile çok kişinin hidayetine vesile olmuştur. Akıllı ve zeki idi. Kavrayışı mükemmeldi. Allah Rasulu'nün insanlara yaklaşımını çok iyi biliyordu. Onun takdirini kazanmıştı. Rasulullah'ın yanında olması en büyük servetti. Dünyayı elinin tersi ile itmişti. Allah (cc) ona lütufların en güzelini ikram etmiştir.

2. Kur'an Öğretimi

Rasulullah sahabenin eğitimi ile de ilgilenmiştir. İlk inen vahiy oku emridir.

"Ümmü'l-Mü'minin Hazreti Âişe'den (ra) rivayet edildiğine göre hazreti Peygamber adeti üzere içinde yalnız kaldığı Hira mağarasında iken Ramazan ayının 27. gecesini tan yerinin ağarmaya başlamasından az önce ufukta nurdan bir şekil görmüş o zamana kadar hiç karşılaşmadığı bu nurani varlığın kendisine seslendiğini duymuştur Hz. Peygamber olayı şöyle anlatır melek bana okumamı emretti kendisine okuma bilmediğimi söyledim beni kollarının arasına alıp kuvvetle sıktı sonra oku dedi ben yine okuma bilmem dedim beni tekrar kollarının arasına aldı kuvvetle sıktı ve oku diye tekrar etti ben yine okuma bilmem dedim üçüncü defa kollarının arasına alıp daha kuvvetlice sıktıktan sonra bıraktı ve şöyle söyledi:

أَفْرَأُ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ

"Yaratan rabbinin adıyla oku!" (el-Alak, 96/1.)

خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ

"O, insanı alaktan (asılıp tutunan zigottan) yaratmıştır." (el-Alak, 96/2.)

أَفْرَأُ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ

الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ

عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمُ

"Oku! Kalemle (yazmayı) öğreten, (böylece) insana bilmediğini bildiren rabbın sonsuz kerem sahibidir." (el-Alak, 96/3-4-5.) (Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî, 1426"Bed'ü'l-vahy", 3)

Hadise bakıldığında Hz. Peygamber ilk vahyin inişi ile ilgili olayı açıklamaktadır. İlk vahiyden anlaşıldığına göre okuma, yazma ve kalemden den söz edilmektedir.

Böylelikle okuma yazma müslümanlar için önem arzemiş oldu. Bedir savaşında da yazıyı bilen esirlerin çocuklara yazıyı öğretmeleri karşılığı serbest bırakılmaları hem savaş hukuku hem eğitim açısından dikkat çekicidir.

Kur'an Allah kelimidir. Bazı doğu bilimcilerin iddia ettiği gibi Hz. Peygamberin eseri şeklinde bir ifade doğru değildir. Zaten kendisi ben okuma bilmem diyor. Okuma yazma bilmeyen nasıl yazabilir? Kur'an açık ve net vahydir. Kur'an öğretimi ve kitabeti ile bizzat ilgilenmiştir. Sahabenin yetişmesi için çaba sarfetmiştir. Yetiştirdikleri de vazife üslenerek en iyi şekilde yerine getirmiştir.

“Nebi (as) Vahiy geldiğinde önce erkeklere okuyor sonra kadınlara okuyordu. Daha sonra katiplere yazdırıyordu. Yazma bitince yazılan ayeti yüksek sesle okumasını emrediyor hata varsa düzeltiyordu. İnsanlar ezberliyor, namazda okunuyordu. Yetişmiş, Kur'an'ı iyi bilen bir muallim huzurunda öğrenilmesi için ısrarla üzerinde duruyordu. İlk muallim bizzat kendisiydi. Onun yetkilendirdiği kişiler ondan sonra geliyordu. Bu durum bu şekilde günümüze kadar ulaşmıştır. Ramazan ayında gündüzleri yüksek sesle nazil olan ayetleri baştan sona kadar okuyordu. Sahabe ise kendine ait sayfaları getiriyorlar böylece karşılaştırma yapıyorlardı. Hayatının son Ramazan ayında Kur'an-ı Kerim'in tamamını iki kere Cebrâil'e mukabele etmişti. Vahyin inişi Resulullah'ın son nefesine kadar devam ettiği için kitap haline getirilmemişti. Hz. Peygamber vefat ettiğinde binlerce sahabe Kur'an'ı hıfz etmişti.” (Hamidullah, 1991, ss. 697-706)

Hz. Peygamber yeni fethedilen beldelere istek üzerine çokça sahabe görevlendirmiştir. Bunlar gitikleri beldelerde karşılaştıkları problemleri Kur'an ve sünnet çerçevesinde çözüm yoluna gidiyorlardı. Kimi vali, kimi kadı, kimi imam, kimi de Kur'an muallimi olarak görev yapıyordu.

Yemen'e Muaz b. Cebel'i, Hz. Ali'yi, Medine'ye Mus'ab b. Umeyr'i Kur'an muallim olarak dini öğretmek için görevlendirdi.

“Hz. Ali'den nakledildiğine göre: Yemen'den bir grup Nebi'ye (as) gelerek ya Resulallah bize dinimizi öğretecek aramızda Allah'ın kitabıyla hükmedecek kimseler gönder dediler. Allah resulü bana ey Ali Yemen halkına sen git onlara sünnetleri öğret aralarında Allah'ın kitabıyla hükmet buyurdu. Ya Resulallah ben genç ve tecrübesizim bilemediğim konularla karşılaşabilirim dedim. Bunun üzerine efendimiz elini göğsüme koydu ve git Allah kalbine doğru hükmü ilka edecek ve diline sebat verecektir buyurdu. Resulullah'ın bu ifadelerinden itibaren şu ana kadar verdiğim kararlarda hiçbir zaman şüpheye düşmedim. (İbn Mâce, 1986“Ahkâm”, 1)

“Hz. Ömer Şam valisinden gelen talep üzerine Muaz b. Cebel ve Ubâde b. Sâmî ve Ebu'd-Derdâ'yı Kur'an öğretimi dini kuralları öğretmek üzere görevli göndermiştir. Şam'da Ebû'd-Derdâ uzun süre kalmış ilim meclisleri oluşturmuştur. Kur'an talebelerinin sayısı bin altı yüzü aşmıştı. Talebelerini onlu gruplara tasnif etmiştir. Herbirine ayrı bir hoca görevlendirmiştir. Yetişenler hoca olarak görev almıştır.” (ez-Zehebi, 1402, s. 344)

SONUÇ

Çalışmamızda Kur'an'daki gençlerin mümtaz örneklikleri tespit edilmiştir. Bunlar derlenmiştir. Bu bulgulardan hareketle Allah insanı yaratan, onu hâlden hâle geçiren olduğu ifade edilmiştir. İnsanı eşref-i mahlukat olarak yaratmıştır. İnsanlara örnek yine insandır, Peygamberlerdir, sahabilerdir, Allah dostlarıdır. Onu yaratan, onun ihtiyaçlarını en iyi bilen, gideren Allah'tır. İnsanları uyarmak için peygamberlerini göndermiştir. Peygamberler de insanları iyiliğe güzelliğe, dareyn saadetine çağırmıştır. İlk kulak verenler, destekçisi olanlar öncelikle

gençler olmuştur. Allah insana, gençlere değer vermiştir. Kur'an'da gençlerle ilgili çokça örnekler vardır. Kur'an'da geçen peygamberler ve tevhit ehli diğer şahsiyetlerin örnek yaşantıları sunulmuştur. Hz. İbrahim, Mağara arkadaşları, Hz. Muhammed (sav), Sahabiler ve Mus'ab b. Umeyr bu çalışmada işlenmiştir. Onların tevhid mücadeleleri, başlarına gelen sıkıntılara sabır göstermeleri, davalarından vazgeçmeyişi ifade edilmiştir. Allah'a yönelişleri, ona sığınmaları günümüz ve kıyamete kadar gelecek gençlere örnektir. Allah'ın verdiği mesajlar böylelikle gençlere iletilmiş olmaktadır. Mus'ab b. Umeyr Kur'an öğretimi gibi ulvî bir görev icrâ etmiştir. Hz. Peygamberden öğrendiği şefkat, sevgi dilini kullanmıştır. Gönülleri fethetmiştir.

Gençler Kur'an'a yönelirse çözümünü Kur'an'da bulacaklardır. Çünkü gençler ençok maneviyata muhtaçtır. Maddiyat bir şekilde telafi edilir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, E. 'Abdullâh A. b. M. b. Hanbel eş-Şeybânî. (1416/1995). *El-Müsned* (C. 1-8). Kahire: Dâru'l-Hadîs.
- Algül, H. (2006). Mus'ab b. Umeyr. İstanbul: TDV Yayınları.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî. (1426). *Sahîhu'l-Buhârî* (1. bs). Dâru'l-Beyânî'l-Arabî.
- çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin. (2009). *Kur'an-ı Kerîm Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Doğan, M. (1990). *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Rehber Yayınları.
- el-Cezeri, İ. İ.-E. E.-H. A. (1424). *Üsdü'l-Ğabe fi Ma'rifeti's-Sahabe*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye.
- et-Tirmizî, E. 'İsâ M. b. 'İsâ. (1998). *Es-Sünen* (C. 6). Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
- ez-Zehabî, Ş. M. b. A. b. O. (1402). *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* (C. 2). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Güler, M. (2021). Al-Mü'minûn Suresi 12-14 Ayetlerinin Tefsiri Bağlamında İnsanın Yaratılış Merhaleleri Üzerine Bir İnceleme. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26(1), 167-200.
- Hamidullah, M. (1991). *İslam Peygamberi* (5. bs, C. 2; Salih Tuğ, Çev.). İstanbul: İrfan Yayınları.
- İbn Mâce, el-H. E. A. M. b. Y. el-Kazvîni. (1986). *Sünenü İbn Mâce*. İstanbul: Dâru'd-Dâve.
- Köksal, M. A. (1981). *İslâm Tarihi* (C. 3). İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Mevdûdî, E.-A. (1997). *Tefhimu'l-Kur'an* (C. 3). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Yörüköğlü, A. (1996). *Gençlik Çağı*. İstanbul: Özgür Yayınları.